

О.М. Гришко
(Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана)
(Науковий керівник доцент С.Л. Фальченко)

Латентність корисливих злочинів, вчинених щодо осіб похилого віку

Ключові слова: особа похилого віку, корислива злочинність, латентність, латентна злочинність.

Успішне теоретичне і практичне вирішення таких важливих кримінологічних проблем, як виявлення причин і умов злочинності, а також ефективне запобігання їй, можливе лише за наявності об'єктивного обліку всіх вчинених у державі злочинів. Проте, як свідчить практика, за межами офіційного статистичного обліку залишається значна кількість фактично вчинених суспільно небезпечних діянь, що становлять значний масив латентної (прихованої) злочинності [13, 2].

На думку В.М. Дрьоміна, В.О. Тулякова, Н.А. Орловської, так звана латентна злочинність сягає двох третин, а іноді й трьох четвертих від загального числа зареєстрованих злочинів [10, 23]. Зокрема, за міжнародними оцінками, обсяг прихованих злочинів визначається на рівні 60 % усієї злочинності [4, 98]. Подібне явище має місце в усіх країнах світу, в тому числі в Україні, де відбуваються радикальні зміни в економічній, соціальній і політичній сферах. Перелічені зміни одночасно мають суперечливі сторони, однією з яких є існування високого рівня латентної злочинності, наявність якої спричиняє низку негативних наслідків. Фактичний стан злочинності в країні не відповідає дійсності, позбавляє можливості визначити розмір завданої шкоди, порушується принцип невідворотності покарання, створюються обставини безкарності за

вчинення особою суспільно небезпечного діяння, у злочинця з'являється мотивація вчинення нових суспільно небезпечних діянь тощо. Та й самі факти несвоєчасного реагування уповноважених державних органів на вчинені суспільно небезпечні діяння, стаючи відомими населенню, знижують його довіру до суб'єктів правоохоронної діяльності. Перелічені обставини впливають як на здійснення запобіжної діяльності, так й на процеси побудови в країні правової, демократичної держави [13, 2].

Дослідження окремих причин латентності та її особливостей було здійснено у працях: Р.М. Акутаєва, А.І. Алексеєва, М.М. Бабаєва, О.М. Бандурки, Г.Г. Булатова, Л.М. Давиденка, І.М. Даньшина, О.М. Джужи, В.М. Дрьоміна, А.П. Закалюка, Г.Й. Забрянського, О.О. Ковалкіна, А.О. Конєва, О.М. Литвака, Н.І. Майорова, Н.А. Орловської, В.О. Тулякова, І.Л. Шраги та ін. Проте комплексного дослідження латентності корисливих злочинів, вчинених щодо осіб похилого віку, як актуальної кримінологічної проблеми здійснено не було, що й зумовило звернення автора до її вивчення та аналізу.

Заслуговує на увагу той факт, що за статистичними даними МВС України у 2006 р. від злочинів постраждали – 16 613 пенсіонерів, що складає 3,9 % від загальної кількості потерпілих (на території України у

2006 р. зареєстровано – 420 900 злочинів); у 2007 р. – 13 417 пенсіонерів, що складає (3,3 %) (у 2007 р. зареєстровано – 401 293 злочинів); у 2008 р. – 12 535 пенсіонерів, що складає (3,3 %) від загальної кількості потерпілих (у 2008 р. зареєстровано – 384 424 злочинів). Проте, незважаючи на відносне зменшення кількості вчинених злочинів щодо осіб похилого віку, рівень їх латентності постійно зростає. Тому метою статті є аналіз основних причин латентності корисливих злочинів, вчинених щодо зазначеної категорії осіб.

Оскільки перед нами стоїть завдання вивчення латентності корисливих злочинів, вчинених щодо осіб похилого віку, то постає питання щодо уточнення змісту поняття “латентна злочинність”. Зазначимо, що у кримінології злочинність, яка не стала предметом реєстрації злочинів, визначають латентною, від лат. слова “latens” – прихований, непомітний, тобто який не виявляється зовнішньо [4, 98]. Поняття з філософсько-логічної точки зору – це конкретна форма мислення, що відображає предмети та явища в їх суттєвих ознаках. Однією з істотних ознак поняття латентної злочинності у кримінологічному розумінні називають “непоінформованість” про вчинений злочин. У результаті цього злочин стає прихованим, неявним. Зазначена ознака є найбільш характерною для латентної злочинності, тому найбільш чітким визначенням латентної злочинності буде визначення її як сукупності злочинів, що залишилися невідомими правоохоронним органам через низку суб’єктивних та об’єктивних обставин. Проте необхідно розрізняти латентну злочинність від нерозкритої [7, 32]. В.Ф. Оболенцев вважає, що поняття латентної злочинності не може бути сконструйовано тільки на базі ознаки “невідомості” правоохоронним органам про злочини. Необхідна й друга істотна ознака – “неврахованість” вчинених злочинів у статистичній звітності. Тому латентну злочинність науковець розглядає, як сукупність фактично вчинених, проте не виявлених або таких, що внаслідок інших певних обставин не стали відомими правоохоронним і судо-

вим органам злочинів, відомості про які у зв’язку з цим не знаходять відображення в офіційній кримінально-правовій статистичній звітності [13, 2].

Г.Г. Булатов та Н.І. Майоров розглядають латентну злочинність як сукупність злочинів, які залишилися невиявленими органами міліції, прокуратури і суду, та не відображені в обліку кримінально-караних діянь, тобто є незареєстрованими [3, 59]. Водночас латентна злочинність визначають, як сукупність фактично вчинених злочинів, що у силу різноманітних обставин не знайшли свого відображення в офіційній кримінально-правовій статистиці [4, 98].

Латентну злочинність іноді розглядають, як “темне число” [11, 22], оскільки латентна злочинність – це ознака, яка відображає існування в країні тієї реальної ситуації, коли певна частина злочинності залишається неврахованою [9, 43–44]. О.М. Бандурка і Л.М. Давиденко визначають, що із поняття „латентна злочинність” не потрібно виключати злочини, які хоч і стали відомі правоохоронним органам, але з різних мотивів були приховані від обліку та розслідування [1, 22]. На особливу увагу заслуговує позиція А.П. Закалюка, відповідно до якої латентну злочинність потрібно визначати як частину злочинності, що становить сукупність злочинів різних видів, що вчинені, але з різних причин не стали предметом передбаченого законом реагування у вигляді порушення кримінально-процесуального провадження та притягнення винних у їх вчиненні до відповідальності [6, 177].

Рівень латентної злочинності залежить від соціально-економічних, психологічних, організаційно-управлінських факторів. Серед основних можна виділити: 1) характер та розповсюдженість обставин; 2) стан правосвідомості та соціальної активності населення; 3) активність правоохоронних органів та критерії оцінки їх діяльності; 4) стабільність законодавства та судової практики; 5) дотримання принципу законності державними органами та посадовими особами [4, 99].

Латентність буває природною, штуч-

ною та змішаною [5, 34]. Природна – така латентність, коли про вчинені злочини вірогідно знають лише самі злочинці та причетні до цього особи. Штучна латентність виникає внаслідок небажання потерпілих, свідків, посадових осіб повідомляти про вчинені злочини правоохоронні органи. Як наслідок, значна кількість злочинів належним чином не реєструється й тому статистикою не враховується [12, 63]. Латентну злочинність також поділяють на природно-латентну, штучно-латентну та суміжно ситуаційну [10, 23]. Серед злочинів, що мають найвищий рівень латентності виділяють крадіжки, шахрайство тощо [4, 99].

До злочинів, що мають високий рівень латентності, варто віднести й корисливі злочини, вчинені щодо осіб похилого віку, оскільки злочини з корисливою спрямованістю становлять значний масив у структурі злочинності. За результатами вивчення архівних судових справ було встановлено, що найчастіше вчиняються щодо осіб похилого віку такі корисливі злочини: крадіжки (ст. 185 КК України) – 68,3 %, грабежі (ст. 186 КК України) – 19,9 %, шахрайство (ст. 190 КК України) – 7,5 %, розбої (ст. 187 КК України) – 3,2 %, умисні вбивства з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України).

Слід зазначити, що рівень латентності корисливої злочинності щодо осіб похилого віку суттєво відрізняється залежно від характеру злочинного посягання. Наприклад, такі злочини, як крадіжки мають вищий рівень латентності, ніж грабежі та умисні вбивства з корисливих мотивів. Виявити латентну злочинність можливо за допомогою науково організованого опитування населення (такий метод у кримінології називають методом віктимологізації). Саме таким чином можливо встановити (хоча б приблизно) співвідношення зареєстрованих та незареєстрованих суспільно небезпечних діянь [8, 59].

З метою з'ясування, наскільки розповсюджена латентність корисливих злочинів, вчинених щодо осіб похилого віку, було проведено анкетування серед зазначеної категорії осіб. Зокрема, у запитанні: “У

яких відносинах Ви перебували з винною особою до вчинення злочину?” лише 43,5 % респондентів зазначили, що не були знайомими зі злочинцем. Аналізуючи відповіді осіб похилого віку встановлено, що 9,3 % респондентів визначили, що злочин щодо них був вчинений їх рідними (дітьми, онуками); 20,4 % – осіб похилого віку перебували у дружніх стосунках зі злочинцем; 26,8 % – знали один одного візуально. Проте не всі особи похилого віку виявили бажання повідомити про факт вчинення щодо них злочину (так, 31,9 % респондентів відповіли, що не повідомляли про вчинений щодо них злочин), акцентуючи увагу на тому, що для цього у них були поважні причини, які літні люди відмовилися назвати.

Заслужує на увагу той факт, що майже 30 % респондентів у запитанні: “Чи звернулися б Ви до міліції, якщо злочин був би малозначним?” обрали варіант – “ні”. Варіант “залежно від обставин” визначили 16,7 % осіб похилого віку. Такими обставинами для зазначеної категорії осіб є: наявність особистої цінності, яку становить річ (вона не завжди може мати матеріальний характер), що стала предметом корисливого злочину (переважно стосується крадіжок), сором перед іншими людьми за вчинки своїх рідних чи близьких, небажання псувати майбутнє особі, що вчинила б злочин (оскільки вважають, що будь-яка людина “не застрахована” від помилкових вчинків) тощо. Проте існують й інші причини ухилення особами похилого віку від повідомлень про факт вчинення щодо них злочину. Як правило, літні люди керуються різними мотивами: відсутністю бажання вступати у контакти з правоохоронними органами через сумніви у їх дієвості, страхом помсти з боку злочинців, впливом значного проміжку часу з моменту вчинення злочину, малозначністю збитків, нерозумінням особами даного випадку як злочину, незнанням закону тощо.

На запитання: “Чи звернулися б Ви до міліції, якщо злочин був би вчинений особою, з якою Ви перебуваєте у родинних стосунках?”, майже 53 % респондентів обрали варіант відповідь – “ні”, що на

нашу думку може становити значний масив латентної злочинності. Майже 30 % осіб похилого віку визначили, що все залежало б від обставин, зокрема: в яких саме родинних стосунках перебувають вони з особою, що вчинила б злочин; на яку б суму була вчинена крадіжка (за результатами проведеного анкетування визначено, що чим вища сума крадіжки, тим більша ймовірність повідомлення особи похилого віку до органів міліції про факт вчинення щодо них злочину). Слід зазначити, що значна кількість корисливих злочинів, вчинених щодо осіб похилого віку, залишається за межами офіційного статистичного обліку, переважно з причин, що пов'язані, як правило, із соціальними, психологічними чи біологічними особливостями осіб зазначеного віку. Так, за результатами дослідження В.С. Батиргареевої, вчинення злочину щодо осіб похилого віку зумовлено не стільки розміром можливої „вручки“ від злочину, скільки можливістю уникнення опору та затримання потерпілими. В.С. Батиргареева вважає, що враховуючи цей фактор, злочинці можуть „спеціалізуватися“ виключно (або переважно) на вчиненні, наприклад, розбоїв щодо осіб похилого віку [2, 149].

Отже, за результатами проведеного дослідження можемо дійти висновку, що існують різні причини приховування (неповідомлення) особами похилого віку фактів

вчинення щодо них корисливих злочинів. Зазвичай вони полягають у тому, що, по-перше, потерпілі не завжди знають, як діяти у таких випадках; по-друге, інколи потерпілих залякують винні особи, внаслідок чого першим бракує сміливості заявити про злочин до правоохоронних органів; по-третє, деякі з них не повідомляють про вчинений щодо них злочин їх рідними та близькими з почуття сорому. Як наслідок, злочинність, що залишається поза реагуванням суб'єктів правоохоронної системи, негативно впливає на соціально-психологічний клімат у суспільстві. При цьому вона породжує сумніви громадян щодо здатності правоохоронних органів забезпечити їхню безпеку від злочинних посягань, у тому числі корисливого спрямування.

Серед недоліків, які не дають чіткого уявлення про реальний стан корисливої злочинності щодо осіб похилого віку, можна назвати й вади у реєстрації злочинів, а також в організації правової статистики. Зокрема, немає повної характеристики потерпілих від цих злочинів, не відображається їх вік, а також не ведеться окремо облік вчинених корисливих злочинів щодо осіб похилого віку. Вищезазначене зумовлює необхідність удосконалення норм чинного законодавства та потребує розробки спеціальних заходів запобіжного характеру.

Список літератури:

1. *Бандурка А.М.* Преступность в Украине: причины и противодействие. / А.М. Бандурка, Л.М. Давыденко. – Харьков: Основа, 2003. – 368 с.
2. *Батиргареева В.С.* Криминологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло / В.С. Батиргареева. – Харків: Одісей, 2003. – 256 с.
3. *Булатов Г.Г.* Показательность данных уголовной статистики. / Г.Г. Булатов, Н.И. Майоров // Вестник Московского университета. Серия “Право”. – 1969. – Вып. 3.
4. *Голина В.В.* Понятийный аппарат современной криминологии. Терминологический словарь / В.В. Голина, А.Г. Кальман, И.А. Христинич. – Харьков: Изд-во ООО ТО “Гимназия”, 2005. – 272 с.
5. *Джужа О.М.* Криминологія. Спеціальний курс лекцій зі схемами (Загальна та Особлива частини): навчальний посібник / О.М. Джужа, Є.М. Моїсєєв, В.В. Василевич. – К.: Атіка, 2001. – 368 с.
6. Криминологія: навчально-методичний посібник / В.М. Дрьомін, В.О. Туликов, Н.А. Орловська. – Одеса: Юрид. літ., 2003. – 172 с.

7. **Закалюк А.П.** Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / А.П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2007. – 424 с.
8. **Зелінський А.Ф.** Кримінологія: курс лекцій / А.Ф. Зелінський. – Харків: Прапор, 1996. – 260 с.
9. Кримінологія: Учебник / В.Н. Кузнецова, В.Е. Эминова. – М.: Юристъ, 1997 – 512 с.
10. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: [підручник для студентів юрид. спец. навч. закладів] / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодєд; – Харків: Право, 2003. – 352 с.
11. **Литвак О.М.** Злочинність, її причини та профілактика / О.М. Литвак – К.: Україна, 1997 – 167 с.
12. **Литвак О.М.** Латентна злочинність: деякі аспекти / О.М. Литвак // Право України – 2003. – № 12.
13. **Оболенцев В.Ф.** Актуальні проблеми латентної злочинності: автореф. дис... канд. юрид. наук / Валерій Федорович Оболенцев. – Харків, 2001. – 19 с.

РЕЗЮМЕ

В статье исследованы основные причины латентности корыстных преступлений, совершенных относительно лиц преклонного возраста.

SUMMARY

In clause researches the basic reasons latent of mercenary crimes accomplished concerning the persons of advanced age.

*Рекомендовано кафедрою
кримінального та адміністративного права*

Подано 04.03.09